

BOERDERIJ & ERF

alblasserwaard - vijfheerenlanden

Nieuwsbrief

jaargang 12 – nummer 19 – april 2010

VAN UW VOORZITTER

Dagelijks worden er gemiddeld zo'n 200 woningen in Nederland opgeleverd en komt er ongeveer twee kilometer aan straten en wegen bij. Deze cijfers zeggen iets over het tempo waarin de ruimtelijke ontwikkelingen zich in Nederland voltrekken en dat is nogal wat. Je vraag je af welke kwaliteit aan landschap en cultuurhistorische bebouwing hiervoor plaats moet hebben maken en welke kwaliteit er voor terug komt.

In februari jongstleden heb ik een bezoek gebracht aan de wijk Roombeek in Enschede, de wijk van de vuurwerkkramp. Een wijk waar woonhuizen en industrie door elkaar stonden. De herbouw nadert zijn voltooiing en het is een mooie wijk geworden waar naast gerestaureerde fabriekshallen, die nu een andere functie hebben onder andere als kantoor, ook appartementen zijn gebouwd in de stijl van fabriekshallen en dat uitgevoerd in voegwerk met snijvoegen. Bij de herbouwde woningen hadden de bewoners veel

vrijheid in stijl en kleurgebruik, zo is een heel divers beeld ontstaan in de straat. Toch past het wel bij elkaar.

Er is veel energie gestoken in overleg met de buurt over hoe de inrichting moest worden. Door de beslissing bij een groep mensen neer te leggen ontstaat een gezamenlijk verantwoordelijkheidsgevoel. Hiermee voorkom je de wildgroei, waar bestuurders vaak zo bang voor zijn. Het is heel belangrijk dat iedereen de waarde van de cultuurhistorie en het landschap erkent.

Dat moet niet vanuit Den Haag worden opgelegd. Die kunnen zich beter bezig houden met het op een volwassen wijze besturen van Nederland (Op het moment dat ik dit schrijf is zojuist het 4^e kabinet Balkenende gevallen).

Het dorp Gelselaar in de Achterhoek stond op het punt om te worden aangewezen als beschermd dorpsgezicht. Vanuit het Rijk leek dit logisch maar de bewoners zelf dachten daar anders over. Ze waren bang dat de ontwikkelingen in hun dorp zouden worden stilgezet. De gemeente heeft

het omgedraaid en is in gesprek gegaan met de bevolking met de vraag: hoe houden we het dorp sociaal-economisch vitaal, voortbouwend op de cultuurhistorische kwaliteiten van het dorp. Daaruit volgde een ontwikkelingsvisie die het behoud van de cultuurhistorische waarden combineert met mogelijkheden voor ontwikkeling, bijvoorbeeld door hergebruik van vrijkomende boerderijen, de aanplant van bomen en beeldkwaliteitseisen voor nieuwbouw. Deze inbreng gaf de bevolking voldoende vertrouwen en enthousiasme om de aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht niet alleen te aanvaarden maar zelfs te propageren.

In het gebiedsplatform van de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden waar wij als Boerderij en Erf duidelijk gesprekspartner zijn, willen we ook van onder af, dus met u als streekbewoner dergelijke projecten opzetten om de vitaliteit in het dorp te behouden. Wij verwachten veel van u! Doet u mee?

Arie Bassa

Tienhoven, waar de boerderijen opnieuw gevaar lopen vanwege de volgende dijkverzwaring in successie.

PAARDENSTALLEN IN DE BOERDERIJEN

Paardenstal langs de Diefdijk onder Leerdam. Duidelijk te zien zijn is de krib met rode en blauwe plavuizen met daarboven de ruif. De klep voor de krib ontbreekt.

Een enkele keer komen we in oude boerderijen in de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden nog wel eens de paardenstallen of de restanten daarvan tegen. Vóór de mechanisatie in de landbouw was de boer voor het vervoer aangewezen op vervoer over water of vervoer met paard en wagen.

In de natte streken van de Alblasserwaard gebeurde vervoer van bijvoorbeeld hooi of mest vooral met de schouw. In de hogere en drogere Vijfheerenlanden kwam de paardentractie meer voor. In de hoge gebieden langs Lek en Linge waren de boerenbedrijven bovendien altijd gemengd, dus met zowel veeteelt als met akkerbouw. Voor het ploegen van de akkers waren paarden nodig. Hoe groter het areaal aan akkerbouw, hoe meer paarden, hoe groter de paardenstal.

Een paardenstal en een koeienstal verschilden wezenlijk van elkaar. Een paard stond met zijn hoofd omhoog en blijft (ook slapend) doorgaans staan. Een paard heeft behoefte aan frisse lucht en is ook veel groter dan een koe. Paarden werden ook op een andere manier gevoerd. Een paard plukt zijn hooi van bovenaf vanuit een ruif. Voor water en voor de haver was er een hooggeplaatste voerbak. De paarden stonden op een bed van stro op een vloer van klinkerstenen naast elkaar vastgebonden.

Paardenstallen zijn doorgaans veel hoger dan de koeienstal (2 meter of hoger) en dat heeft invloed op de constructie.

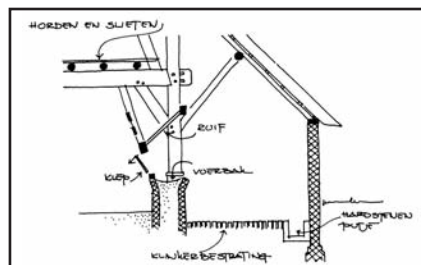
Voor de constructie van de paardenstallen is de voergoot het meest bepalend. Deze bestaat uit twee gemetselde muurtjes met daarop de voerbak of krib. De voerbak is meestal ook gemetseld en aan de binnenkant bekleed met klinkers of met plavuizen. Om te voorkomen dat de paarden

hun benen beschadigen tegen de krib, wordt de ondermetseling soms schuin uitgevoerd. Bij de eenvoudige boerderijen was dat doorgaans niet het geval. Bij luxe boerderijen en in koetshuizen komen wel kribben voor van hardsteen. De totale hoogte van de voerbak is circa 1 meter boven de vloer. Op de randen van de krib liggen over de gehele lengte houten balken. Aan de stalzijde zitten de krammen waaraan de paarden werden

vastgebonden. Aan de andere zijde (van waaraf werd gevoerd) werd de krib afgedicht met voerluiken of kleppen. Deze scharnierden met kruishengelen aan de onderzijde. Deze voerluiken zijn zo hoog dat er gemakkelijk een emmer doorheen kan. Het houtwerk van de krib werd soms beschermd met metalen strips tegen de kribbijters: paarden die aan het houtwerk knaagden¹.

Boven de krib zit de ruif die bestaat uit naast elkaar geplaatste houten spijlen. Daar werd van bovenaf het hooi ingegooid zodat de paarden het tussen de ruiflatten door naar beneden konden trekken.

De ruif zit bevestigd aan een constructie van stijlen die aan de onderzijde staat op de horizontale regel van de krib. En aan de bovenzijde op een of andere manier aan het gebintwerk van de boerderij. Deze stijlen zijn meestal niet helemaal verticaal, maar zijn schuin geplaatst in de richting van de voergang. De vloer van een paardenstal was altijd van klinkerstenen op hun kant. Alle ander materialen worden door de paardenhoeven kapot getrapd.

Doorsnede van een paardenstal. (Tekening Frank Ruiter).

In de Alblasserwaard was meestal maar één paard per boerderij. Daarvoor was niet altijd een speciale paardenstal, zoals hierboven beschreven, aanwezig. In de Vijfheerenlanden was dat anders. De boerderijen heb-

ben ruimte voor twee rijen vee met daartussenin een voergang. Soms was één kant helemaal ingericht als paardenstal.

Met het verdwijnen van het paard uit het boerenbedrijf verdween meestal ook de paardenstal uit de boerderij. Dat speelde in het midden van de jaren zestig. Eerst werden er koeien gestald in de paardenstal, maar dat was niet handig, omdat koeien en paarden een heel andere stal nodig hebben. Daarom werden de voerbakken en de ruiven weggehaald en werd er een eigentijdse koestal van gemaakt met kettingen. De ruiflatten waren vermolmd en vonden hun weg naar de driegaatskachel. Soms zijn er nog voerbakken overgebleven.

Bij bouwhistorisch onderzoek in boerderijen worden nog wel eens een keer resten van paardenstallen gevonden. Dan rijst de vraag wat er mee kan worden gedaan: behouden of opruimen. Veel praktisch nut hebben ze niet, althans zolang je geen paarden wilt gaan houden in de stal. We mogen daarentegen niet vergeten dat het inmiddels zeer zeldzame overblijfselen zijn van het agrarisch boerenleven uit vroeger tijd en daarom waard om te behouden.

Wanneer een oude stal een woonfunctie krijgt of een functie als bergruimte kan de constructie met krib, voerluiken en ruif dienen als afscheiding tussen twee ruimten. Dan kan het geheel gewoon blijven zitten. Ook kan deze ruimte worden ingericht om daar bijvoorbeeld een toilet of een wasruimte achter te maken. Het traditionele aanzicht vanaf de deel blijft dan bestaan.

Bij Boerderij & Erf zijn in de loop van de tijd diverse voorbeelden geregistreerd van paardenstallen of resten van paardenstallen. Wie interesse heeft, of nog mooie voorbeelden kent kan contact opnemen met de werkgroep Advies & Voorlichting van Boerderij en Erf. Bij voorkeur via de website www.boerderijenerf.nl of anders via het secretariaat.

¹ Een kribbijter is letterlijk een paard dat door zenuwen of slechte spijsvertering stuip-trekkingen heeft en daarbij in ruif en kribbe bijt. De figuurlijke betekenis is: een twistziek en lastig persoon. Als iemand kribbig is, is hij slecht gehumeurd. In Zuid-Nederland is een kribbijter ook een paard dat met andere paarden uit één krib moet eten en dat de andere paarden doorbijten belet. Kribbijter heeft daar de figuurlijke betekenis van een nijdig en mager mens.

Piet den Hertog

Ook afgelopen tijd zijn we weer de boer op geweest... 'De boer op' is een uitspraak die men op het platteland veel hoorde en nog hoort, van leveranciers die langs de huizen gaan om iets te verkopen. Het stamt uit de tijd dat de marskramers de boeren langs gingen. Later werd het gebruikt als tegenstelling van het in de winkel kopen. In dit verhaal gaan we de boer op. Niet om iets te verkopen maar om ons op de hoogte te stellen van wat er zich zoal rond de boerderij heeft afgespeeld.

SLINGELANDSEWEG

De varkensschuur Slingelandseweg 52.

Dit keer gingen we onder andere naar mevrouw Oudshoorn, wonende aan de Slingelandseweg in Giessenburg. Hier is afgelopen maanden hard gewerkt aan de restauratie van een varkensschuur.

De boerderij, gebouwd in 1856, werd al in 2000 gerestaureerd en is weer één van de parels van onze streek. Vanaf de voormalige deel wat nu de woonruimte is, met een open haard in het midden, heeft men een geweldig uitzicht op de Giessen.

Wat mevrouw Oudshoorn hinderde was dat als ze in huis zat, ook uitkeek op de varkensschuur. Deze schuur was door de jaren in verval geraakt. De muren waren slecht, het dak was doorgezakt en lekte op diverse plaatsen. Dit belemmerde haar mooie uitzicht en was haar uitspraak: 'Je wordt zelf oud en dan wil je niet ook nog eens op zo'n aftandse schuur kijken'.

Daar wilde ze dan ook wat aan gaan doen. De boerderij is een rijksmonument maar de schuur viel niet onder die status. Samen met hulp van Boerderij & Erf A-V heeft ze een aanvraag ingediend om ook voor de schuur de monumentenstatus te krijgen. Na drie jaar werd deze status verleend en kon ze in 2008 aan de gang. De restauratie kon nu voor 70% worden gefinancierd met een laagrentende lening van het Restauratiefonds.

Nieuw gebintwerk.

Aannemer Woudenberg voerde de restauratie in een jaar tijd uit. De buitenmuren en het dak werden grondig aangepakt. De lage zolder werd vervangen door een geheel nieuw houten gebint-constructie, compleet met houten pen- en gatverbindingen. Ook het dak wordt nu ondersteund door deze constructie.

Nu de schuur er weer prachtig staat kijkt mevrouw Oudshoorn terug op een goede samenwerking met de aannemer en diens personeel. En met de Stichting Boerderij & Erf A-V.

HET STOOKHUISJE NAAST HET HOGE HUIS IN BRANDWIJK

In de Nieuwsbrief van de Historische Vereniging Binnenwaard lazen we een artikel over de restauratie van een stookhuisje. Daarom gaan we de familie Baan aan de Brandwijkse dijk bezoeken om te zien en te horen hoe een en ander gerealiseerd is.

Stookhuisjes, zijn kleine huisjes, die eind 19^e en begin 20^e eeuw werden gebouwd toen de melkveehouderij en de kaasmakerij werden uitgebreid. Daarbij was veel warm water nodig voor de 'wringery', het maken van de kaas en dit water werd in zo'n stookhuisje warm gemaakt.

Het stookhuisje naast het Brandwijkse Hooge Huis.

Het stookhuisje staat aan de oostkant van de boerderij, is opgetrokken uit halfsteens metselwerk en heeft een pannendak met oudhollandse dakpannen.

Tegen de achtergevel bevindt zich de schouw en de schoorsteen. De stookplaat en de vloer is authentiek en zijn belegd met oude plavuizen. In grote waterketels, die boven het open vuur hingen, werd het water gewarmd.

Een pluim voor de familie Baan die, samen met vrijwilligers van de Historische Vereniging Binnenwaard, dit stookhuisje hebben gered van de sloop. Het is een klein element op het traditionele boeren erf, een blijk van bewondering en waardering voor eeuwenlang werk van onze voorouders.

VERLICHTE BOERDERIJEN-ROUTE KRIMPENERWAARD

Het was al weer de elfde verlichte boerderijenroute in de reeks, in februari jongstleden georganiseerd door de Boerderijen Stichting Zuid-Holland. Deze keer ging de route door de gemeenten Bergambacht en Vlist en het was ook nu weer file rijden langs die prachtige historische boerderijen.

Het deed ons terug denken aan de verlichte route in 2007 langs de Graafstroom, de Alblas, tot aan Ottoland toe. Net als toen hier, was ook deze route een groot succes omdat er ook hier veel mensen op af kwamen. En het is zo simpel: Richt twee grote lampen op de voorgevel van een boerderij als het donker wordt en het plaatje is compleet.

Zo'n 110 boerderijen waren in de schijnwerpers gezet en bij een aantal stonden de deuren open om het leven op de boerderijen te laten zien. Met veel plezier en vol trots tonen de bewoners en eigenaren ons hun stallen met melkrobots, maar ook de pasgeboren lammeren.

Ook nu weer was coördinator Lyanne de Laat heel tevreden over het enthousiasme van de bewoners en de bezoekers die een glimp mogen opvangen van het leven op en rond de boerderij. In een streekblad over de verlichte route lazen we enkele uitspraken die voor onze streek ook zo van toepassing zijn.

Van Klaas Barendregt van de Boerderijenstichting Zuid-Holland: 'Het agrarisch leven wordt letterlijk in de schijnwerpers gezet. We hebben de boeren nodig om onze omgeving leefbaar te houden en het karakteristieke weideland te beschermen'.

Ton Vonk Noordegraaf van LTO Krimpenerwaard verwees naar het Veenweidepact waarin agrarische grond moet plaatsmaken voor natte natuur. Het pact zorgt voor onrust omdat, zo stelt hij, de boeren van onze streek en dat als geen ander, de beheerders van ons mooie gebied zijn.

Leerbroek.

SINTE KATRIJNMELKEN

De Historische Vereniging Binnenwaard besteedde deze winter aandacht aan enkele verdwenen tradities op de boerderij. Daarom hebben we de Gijbelandse boerderij aan het Koekoekspad in Bleskensgraaf bezocht om te vernemen wat zoal deze tradities waren. Eén van deze verdwenen tradities is het Sinte Katrijnmelken. Als de koeien op 25 november, dat is

de dag van Sin-Catharina of Sinte Katrijn, nog in het weiland liepen, mochten ze 's morgens door iedereen vrij gemolken worden. Het was dan zaak dat men al heel vroeg uit de veren ging om andere geïnteresseerden voor te zijn. We hoorden van overlevering dat men soms al om 3 uur in de morgen er op uit trok. Er waren zelfs boerenknechten die de nacht de wacht hielden.

Meestal stond het vee al op stal maar bij een mooi en droog najaar en er was nog voldoende gras dan werden de koeien soms eind november gestald. Vooral in tijden van armoede werd door de daggelder, meid of knecht gebruik gemaakt van dit melken. Vaak werden door de boer en de boerin aan dit gebruik meegewerkt en werd er van de melk kaas en/of boter gemaakt.

Wanneer het Sinte Katrijnmelken is ontstaan is niet precies bekend. In bijna geheel protestantse streken zoals onze Waard, zal men het gebruik niet zo gauw naar een katholieke heilige noemen. Dit zou erop kunnen wijzen dat het al van voor de reformatie stamt. Maar wellicht is het Sint Katrijnmelken overgewaaid uit de Lopikerwaard, waar nogal wat Roomse boeren woonden. Vandaar

komt ook het rijmpje 'Met Sint Katrijn – moeten de koeien aan de lijn'. Mogelijk heeft het iets te maken met het feit dat in de Lopikerwaard Sint Katrijn de dag was waarop de dienstboden bij de boeren hun huurjaar begonnen.

Wel zeker is dat het Sinte Katrijnmelken na de Tweede Wereldoorlog door de sterk gewijzigde levens- en bedrijfsomstandigheden en door de toenemende welvaart in onbruik is geraakt.

Jan van Vliet

De melkmeid.

REDACTIONEEL: SURVIVAL OF THE FITTEST

Vaak wordt 'survival of the fittest' in het Nederlands vertaald naar 'het recht van de sterkste'. Dat is helemaal fout! De werkelijke vertaling is: 'degene of die zich het beste weet aan te passen aan de veranderende omstandigheden is de overlever'. Een uitdrukking, die in 1851 is bedacht door Herbert Spencer, in zijn boek Social Statics. Het ging er toen om dat als de overheid niet zou ingrijpen uiteindelijk de bekwaamste mensen zouden overblijven en er een superbeschaving zou ontstaan, waaruit de zwakkere groepen geëlimineerd zouden zijn.

Survival of the fittest past geweldig bij de situatie waarin de boerencultuur zich anno 2010 bevindt. Maar ook bij Boerderij & Erf. Behoud en ontwikkeling, is ons doel. Eigenlijk nog meer die ontwikkeling dan het behoud. Of liever: door een goede ontwikkeling volgt het behoud van zelf.

Ik was laatst op een bespreking, waar iemand met een kennelijk wat al te enthousiaste voorliefde voor zijn broodheer, stelde dat de Alblasserwaard vooral bekend is om zijn molens. Dat is misschien wel zo,

maar als er geen boeren waren geweest, die droge voeten prefereerden, hadden we wellicht ook geen molens gehad. En die boeren moesten wonen en een bedrijf kunnen uitoefenen. Daarvoor hadden ze boerderijen. Die boeren moeten zich telkens aanpassen aan de elke keer weer aanstormende veranderingen. Alleen dan kunnen ze overleven. Dat geldt ook voor een organisatie als Boerderij & Erf. De samenleving om ons heen is voortdurend aan het veranderen. En elke verandering, hoe klein ook, vergt aandacht en veelal ook aanpassing van de organisatie. We zijn nu al weer in het dertiende jaar dat dit lukt. En als het aan uw bestuur ligt, zijn we daarmee nog lang niet rond.

Dick de Jong

Giessen-Oudekerk.

WONEN IN WOORDEN

Dit is de subtitel van een bijzonder interessant boek van Maarten Jan Hoekstra, getiteld 'Huis, tuin en keuken'. Ik zocht het woord boerderij en vond heel veel aardige informatie. Een korte samenvatting:

De geschiedenis van het wonen in Nederland begon toen de boeren zich gingen vestigen. Ze trokken niet langer rond, maar bleven gedurende langere tijd op een vaste plek om akkerbouw en veeteelt te bedrijven. Boer betekent letterlijk 'bewoner'. Daarbij is sprake van een verblijfplaats. Als je ergens wilt gaan wonen moet je eerst iets bouwen. Een hut en een schuur. Het woord wonen komt uit Scandinavië en betekent 'tevreden zijn'; vergelijk het met wennen. Bouwen betekent 'zich op een plek vestigen'. Direct verwant met dit alles is buur, dat oorspronkelijk 'woning' betekende en later 'medebewoner' of 'buurman' werd. Hut komt uit het Duits en betekent 'huid', een tweede huid dus. Uit dezelfde oorsprong komt schuur dat 'opbergplaats' betekent. De eerste hutten en schuren hadden veel weg van tenten; ze werden gemaakt van in de directe omgeving aanwezig materiaal.

Opnieuw de melkmeid.

Een hut wordt pas een huis genoemd als er sprake is van een echte draagconstructie. Het woord huis komt via het Germaans van het Indo-Europese kuhs, dat eveneens van huid stamt. De boerderijtypen in onze streek worden hallehuis genoemd. Waar het tweede deel van dit woord vandaan komt is intussen duidelijk. Het eerste deel, hal, komt van - grote - overdekte ruimte of opslagruimte. Stallen is weer afgeleid van staan. Een stal is letterlijk een plek om te staan. Het woord boerderij komt overigens pas rond 1800 officieel in gebruik. Voordien bestond het al wel, maar dan alleen in de spreektaal. Zoals in een eerdere editie van de nieuwsbrief staat beschreven komt dit van boer, zoals bakkerij van de bakker komt en smederij van de smid.

Bepalend hierbij is het werkwoord boeren, dat zoveel als 'een boerenbedrijf hebben' betekent.

In een hallehuis bevindt zich een draagconstructie waarop de nok rust. Nok betekent nek, die beiden bergtop betekenen. Vanaf de nok loopt het dak naar beneden tot aan de wanden. Dak komt van (be)dekken. De eerste wanden bestonden uit vlechtwerk en dit woord komt van winden, het in elkaar winden van de takken. De draagconstructie rust op gebintstijlen of gebinten. Doordat deze de constructie bindt, houdt dit stand. Gebint komt dan ook van binden. De ruimte buiten de gebintstijlen wordt beuk genoemd. Dit stamt van romp of buik.

Dick de Jong

DE WAARD ONDER WATER...

Dit is het thema wat we als Boerderij & Erf A-V dit seizoen in onze nieuwe expo-ruimte in het Streek-centrum Ooievaardorp Het Liesvelt te Groot-Ammers laten zien.

Ook de afgelopen maanden is er weer hard gewerkt om het Streek-centrum tijdig op orde te krijgen.

Het centrum wordt steeds verder uitgebreid met diverse activiteiten en het wordt duidelijk een afspiegeling wat de Alblasserwaard en de Vijf-heerenlanden te bieden heeft.

Op het centrum is een bijenstal met bijenkasten, een knuppelpad door het rietmoeras, een vangarm van een eendenkooi, een kijkhut over de vogelplas en sinds enkele jaren de korenmolen De Jonge Sophia.

Wijngaarden.

Ook het Waterschap Rivierenland is weer aanwezig met de tentoonstelling 'Hoe houden we het droog'. Bezoekers krijgen er, door middel van informatiepanelen, een gedetailleerd inzicht van het gevecht tegen het rivierwater, zowel in het heden als in het verleden. Tevens laat de tentoonstelling zien wat er komt kijken bij een dijkversterking.

Boerderij & Erf besteedt dit jaar aandacht aan de watersnood van 1953. Veel foto's van boerderijen die in het water staan en van de schade die de ramp heeft aangericht. Ook informatie over hoe in het verleden op de boerderij omgegaan werd met het hoge water als de polder weer eens onder water stond. In totaal heeft de Alblasserwaard 33 keer onder water gestaan.

Samen met de andere activiteiten in het Streekcentrum zeker de moeite waard om de expositie te komen bezoeken.

Het adres is:

Streekcentrum Ooievaardorp
Het Liesvelt, Wilgenweg 3,
2964 AM Groot-Ammers,
www.streekcentrum.nl.

Openingstijden: april t/m september
dinsdag t/m zondag van 10.00-17.00
uur (maandag gesloten)

J.van Vliet

APPELEN

Wat weet onze huidige generatie nog van appelsoorten als de Brabantse, Drentse Stichtse, Limburgse, Westlandse of dubbele bellefleur. Zoete pippeling, jasappel, sterappel, ossenkop, notarisappel of Gravensteiner. Appels die eertijds volop in de belangstelling stonden. Anno 2010 hebben we heel andere soorten: rubens, elstar, fuji, gala, jonagold en nog veel meer. De ontwikkeling en de teelt van nieuwe soorten gaat alsmaar door. Alles wordt afgestemd op onze smaak. Want dat verkoopt. Dat was vroeger niet anders. Toen plantten de boeren alleen die soorten, die ze zelf lekker vonden smaken. Ook was er aandacht voor de mogelijkheid om de appels te kunnen bewaren. Men leefde naar de seizoenen. Dat brengt me bij de afgelopen winter. Weer een beetje een ouderwetse. Met veel kou. Om die kou te verdringen wordt er wel punch gedronken. In een boek las ik het volgende recept:

OSSENKOPPUNCH

1 liter zelfgemaakte sap van ossenkop of jonagold

4 kruidnagelen

Stukje pijpkaneeel

Blaadje foelie

1 citroen

Paar theeblaadjes

1 eetlepel rozijnen

Rietsuiker

De appelsap met de specerijen en rozijnen in een pan langzaam aan de kook brengen. Vijftig minuten zachtjes laten trekken. De theeblaadjes toevoegen en nog tien minuten laten doortrekken. Op smaak brengen met rietsuiker. Daar krijg je het lekker warm van!

Dick de Jong

DE STEE VAN SAAN VAN PIETERE - Stoepwerk

Er stond een houten stoephok naast de boerderij van Saan Bouman. Netjes in de verf, met alle ruimte voor het werk en bij goed water. Metje van Saane was er groots mee, want er waren nog veel boeren langs de Graaf die gewoon een open stoep hadden. Onderjaars had de stoepmeid van Driekus Rietveld het melkgoed in de gehakte bijt schoon moeten maken: Haar natte handen koelden snel af en werden bijna gevoelloos en dus was de grijze werkborstel aan haar handen vastgevroren, vertelden ze in de buurt. Dat zou op de stoep van Saan Bouman niet zo snel gebeuren. Als Tonia de emmers en de teems met heet sodawater schoonmaakte stond ze uit de slag. Eigenlijk wou Metje nog wel een stenen stoephok, dan kon het waterfornuis er ook in. Nu moest Tonia het hete water altijd nog uit het stookhok halen. Maar Saan vond dat het stoephok nog best was. "Je kin nie alles hebbe," zei hij altijd, "went dan hebbie ok vlooië..."

Zodoende bleef alles op de stoep bij het oude en dat was zo kwaad nog niet. Tonia hield het stoephok zelf ook ree. Als ze de klompen schoonmaakte met soda, kalk en zand dan schuurde ze gelijk de planken van de stoep. Brandschoon zag alles er uit. In het voorjaar werd het stoephok van binnen ook gewit, met kunstkalk. De meeste boeren gebruikten hier geelsel, maar wit was veel helderder, dat deden ze op het Hoogeind achter Leerdam ook. Dat was Metje van huis uit zo gewend en dat was haar naar de zin. Met het kortavonden werden de boerenstoepen besproken. Er waren ook onte boerinnen en dito stoepmeiden, die stonden maar te kletsen met de meiden aan de andere kant van de Graaf en lieten intussen de boel verinneweren. En dan had je de vrouw van Sijmen Laagendijk nog die zette alles op de stoep. De wringtobben en het melkgoed, de borden, vorken en het andere vaatwerk. En altijd een paar nachtspiegels. Ze zette gerust de potlepels te week in een po! Dat stond daar allemaal te kijk langs de dijk. Geen wonder dat ze Grietje van Sijmes 'het pispotten wijf' waren gaan noemen...

Natuurlijk moest Tonia de po's ook schoonmaken, maar die hield ze wel even apart. Bovendien, en dat vond Metje wel zo discreet, was het stoephok op de werf. Langs de Graaf stond alles te kijk niet alleen het stoepgoed, maar ook de stoepmeid. Vooral als het winderig was maakten de voorbijgangers nog al eens opmerkingen over de opwaaiende rokken van de vooroverbuigende stoepmeiden. Soms was daardoor een stukje bloot wit been te zien boven de zwarte, een recht een averecht, gebreide kousen. Dat gaf ook geen pas.

Dan was het stoephok van Saan en Metje Bouman heel wat verkieselijker. De grootste opening naar de waterkant. Een lessenaarsdak met de lage kant ook boven de sloot en de eigenlijke stoep met twee verschillende plankieren voor de waterhoogte.

Een mooie brede vaarsloot, die Aai Klomp elk jaar uitbaggerde lag langs de boerenwerf. De sloot zelf stond in directe verbinding met de voorwetering. Helder schoon water uit de polder, in de Graaf wist je ook altijd niet wat er rondreef. In het najaar als er veel eendekroos in de poldersloten dreef lag Aai er een paar rechte slieten in om het kroos te keren Tonia kon hier met een gerust hart alles schoonboenen. En dat deed ze ook met genoegen. Eerst goot ze het kokende sodawater in de melkbussen en lieten dat een poosje 'broeien'. De melkwatten viste ze uit teems. Die neep ze uit in een

bakje dat altijd in het stoephok stond. Er kwam allicht een kat langs die daar van profiteerde. Dan boenen en schuren en tenslotte naspoeien in de stoepsloot. Als alles schoongeborsteld was en de vaat en de emmers te drogen lagen op de vatenbank dan draaide ze de weitobben om aan de andere kant van de stoep en de geschuurde klompen gaf ze een mooi plekje in het zonnetje om te drogen.

Bij regenachtig weer liet ze het houten schoeisel drogen in het stookhok. Niet te dicht bij het fornuis, dan droogden ze te hard en sprongen er barsten in de klompen. Ja, Tonia had veel van Metjes geleerd, Metje was een beste boerin.

Af en toe kwam er ook koperwerk op de stoep: kannen en ketels die werden apart geschuurd met fijn schelpzand. Met de voorjaarsschoonmaak kregen ook trommeltjes en bussen uit de keuken een beurt. Met een kurk en schelpzand werden er dan roosjes of andere motiefjes op geschuurd. Bij sommige boeren versierde men op die manier ook de hardplaat.

Op de stoep borstelde Tonia ook de kielen en de broeken van Saan Bouman schoon. Een boer is geen meester of kantoorclerk. Zijn kleren zagen er vaak niet uit, soms van de opspattende stront een andere keer van bloed en andere vuiligheid als er een koe gekalfd had. Tonia boende tot haar handen rood zagen en de broek en de kiel schoon waren. Dan spoelde ze de kledingstukken na in de sloot en later hing Metje ze te drogen aan de lijn. Naast het stoephok stonden een stuk of zes kousenmikken, daar werden de boerenkousen op gestoken om te drogen. Soms hing Tonia daar ook een kleine emmer of de melkpint aan, dat droogde ook best.

Dan kon het zomaar gebeuren onder het werk dat Metje op dat ogenblik riep dat de koffie bruin was. Dat liet Tonia niet voorbijgaan. Nog even keek ze naar het water waarin ze net de pilose broeken en zwarte kousen van Saan Bouman had uitgespoeld, dan deed ze haar wollen schort af en liep naar de boerenkeuken waar Saan en Aai Klomp al zaten. Gelukkig nam Metje het water voor de koffie altijd uit de koperen pomp op de deel. Tonia kende de verhalen ook wel van Grietje van Sijmes. Die spoelde met de ene hand de laatste po schoon en met de andere vulde ze de koffiekann... Er was geen enkele winkelier of koeienkoper die ooit bij haar koffie dronk!

Ja, dat stoephok was een mooi ding. Tonia kon er over meepraten. Sinds een half jaar had ze een scharreltje met Bart Stuy een boerenknechtje uit de rinkinkel. Tonia is dag en nacht bij Saan Bouman in de kost en Saan let op Tonia's als was het z'n eigen kind. 'Altijd armoe,' dacht de boer, als dat katjesspul met die jongens begint.' Bart komt woensdagavond altijd een poosje bouwen in de keuken. Tegen de tijd dat Metje de avondpap gaat koken gaan Bart en Tonia nog een eindje kuieren, maar als het regent duiken ze in het stoephok. Tonia weet niet of Saan en Metje dat wel goed zouden vinden, ze waagt het er maar op. Het is best een beetje spannend, maar eigenlijk ook heel gewoon. Zij is tenslotte de stoepmeid van Saan Bouman. Wie zou er nu met meer recht, voor zo iets moois, van het stoephok gebruik kunnen maken dan zij en Bart?

Hans Mouthaan

HET BOERENHEK

Zijn er traditionele Alblasserwaardse of Vijfheerenlandse houten boerenhekken? Die vraag kwam bij mij boven toen ik het boekje 'Het houten hekken verhaal' in handen kreeg. Dat kwam uit ter ere van de fotograaf Cor van Sliedregt, die in het Noord-hollandse alle boerenhekken op de foto zette. Het was zo erg dat zijn 9-jarige zoontje in 1991 dichtte:

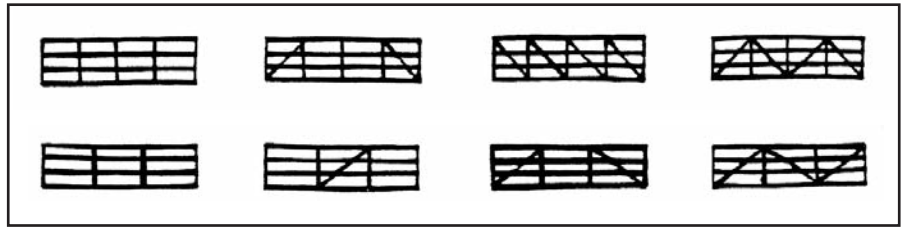
Ziet mijn vader een hek

Dan wordt hij total-gek.

Dan stapt hij uit de auto

En neemt terstond een foto.

Met enige regelmaat verschijnt er ergens een rijtje woorden, dat ineens uit onze vocabulaire blijkt te zijn verdwenen. Niet echt verdwenen, maar het object komt niet meer voor en dus wordt het woord steeds zeldzamer. Iedereen die even nadenkt, komt zo op een aantal van die woorden. Stremselpotje, borstrok, droogstelling. Het houten boerenhek hoort

Acht houten boerenhekken.

daar binnenkort ook bij. De slietenhekken zijn al verdwenen en de karakteristieke houten boerenhekken volgen ongetwijfeld. Ze zijn al gaandeweg vervangen door metalen min-kukels, soms zelfs door kunststof exemplaren. De zo gewoon lijkende houten boerenhekken zijn daarmee definitief verbannen naar de brandstapel.

Maar ze zijn toch zo mooi, die houten boerenhekken. Ze lijken allemaal op elkaar en ze zijn veelal verschillend. Van begin af aan, of door tussentijdse

reparaties. Telkens een plank vervangen en dan net anders aanbrengen, omdat dat steviger zit. Als je dergelijke hekken van dichtbij bekijkt, dan zie je allerlei scharnieren, vaak slechts bestaand uit een stuk touw. Sommige hekken zijn wat afgekloven, door de koeien, of meestal door een paard.

Wie kan vertellen of er voor ons werkgebied sprake was van specifieke houten boerenhekken? Reacties zijn van harte welkom.

Dick de Jong

BOERDERIJ & ERF IN HET KORT

In deze rubriek wordt aandacht geschonken aan lopende zaken, die met regelmaat in de bestuursvergaderingen aan de orde zijn.

Masterplan

Na een uitgebreide tijd van voorbereiding is het Masterplan ingediend bij de 'Plaatselijke Groep', die groen licht heeft gegeven. Het woord is nu aan de provincie Zuid-Holland. In het Masterplan wordt in feite de laatste grote activiteit van Boerderij & Erf beschreven. Na een aanstormende start en een bijzonder succesvolle ontwikkeling naar een instelling in de streek, waar iedereen rekening mee houdt, bleek dat de publieksbekendheid nog niet van het niveau was, zoals dat door het bestuur als gewenst werd ervaren. Daarom is het Masterplan ontwikkeld, waarin een groot aantal publieksgerichte activiteiten zijn opgenomen. Dat varieert van aanpassing van de website tot het uitbrengen van een voorbeeldenboek voor de restauratie van boerderijen en andere landelijke bebouwing. Voorlopig moeten de behandeling bij de provincie afwachten.

Correspondentieadres

Na het overlijden van onze gewaardeerde secretaris Jaap Stam bleven velen geruime tijd diens adres gebruiken voor correspondentie met Boerderij & Erf. Binnenkort zal het

meeste van ons drukwerk worden vernieuwd en zal het nieuwe secretariaatsadres beter bekend worden. Zie voor het juiste adres de laatste pagina van deze nieuwsbrief.

Giessendamse boerderij afgebrand

De afgebrande boerderij Binnendams 26.

Ooit was Giessendam een rijk boerendorp, waar de hofsteden aan elkaar grensden. Helaas resteren er daar nog maar een paar van en heeft de rest het veld moeten ruimen voor nieuwbouw. Vaak kapitale villa's, die echter niet in de schaduw kunnen staan van die prachtige boerderijen van weleer.

Helaas is het areaal boerderijen weer minder geworden, toen op een nacht in februari jongstleden de herbouwde boerderij van Kees Muilwijk vlam vatte en volledig uitbrandde. Het was deze boerderij waar wij als Boerderij & Erf ter gelegenheid van ons vijfjarig bestaan een symposium hielden en als blij van waardering voor het

gebruik een reconstructie van de oorspronkelijk plafondschildering lieten vervaardigen.

Meer publiciteit

Binnen het bestuur is besloten dat Boerderij & Erf A-V meer aan de weg moet gaan timmeren. Dat is nodig, want als we meer bekendheid willen krijgen, moeten we er ook voor zorgen dat we bekend zijn. Dus meer de krant in, proberen in landelijke tijdschriften te komen en zo meer. Soms lijkt het erop dat dit lukt, maar dat blijkt niet altijd eenvoudig. Een journalist van een landelijk tijdschrift deed een oproep naar waterputten bij boerderijen. Onze publiciteitsmedewerker reageerde met informatie over de hier in de streek gebruikelijke wellen. Dit resulteerde in een stroom correspondentie richting journalist, maar kennelijk is die informatie nog niet goed aangekomen, want er is nog niets verschenen.

Nieuwe penningmeester

In maart 2010 is de heer H. van der Wal, accountant, benoemd tot penningmeester van de Stichting Boerderij & Erf AV. Hij volgt hiermee de heer D.J. de Jong op, die zich meer gaat bezighouden met de publiciteit en communicatie. Zoals u elders in deze uitgave leest, wil Boerderij & Erf meer aan de weg gaan timmeren, om haar doelstellingen een nog bredere bekendheid te geven.

HET PAARD IN DE TAAL

Hoewel het in onze beeldvorming al wel enkele eeuwen geweest zal zijn dat de boeren een paard gebruikten

Het paard in bedrijf (tekening van Jaad Veenendaal).

als trekdier, stamt dit toch van wat recenter datum. Lange tijd was een paard simpelweg te duur en moest het werk op een ander manier worden gedaan. Maar toen het paard eenmaal zijn intree in de boerenbedoening had gedaan, ontstond ook meteen een hechte band. Van een bevriend uitgever kreeg ik vorig jaar een leuk boekje, getiteld 'Het paard in onze taal'. Graag neem ik daar wat bijzondere gezegden uit over:

- o Wilt gij voor u een vrouw of schone paarden halen, zo kiest ze nimmermeer dan uit de naaste palen: Sommige dingen gaan gewoon hun eigen weg.
- o Een wild paard en een schone vrouw – er gaat geen dag voorbij zonder berouw: jaloersheid is het ergste wat er bestaat.
- o Je kan een paard wel naar de drinkplaats leiden, maar niet dwingen om te drinken: je kunt van alles doen, maar degene die wordt geholpen, moet zelf ook willen.

MORGEN

In de Hardinxveldse bovenpolder was ooit een eigendom, een stuk land dat bekend stond onder de naam Tienmorgen. Die naam is gebruikt voor het exploitatieplan dat destijds aan de oostkant tegen de bestaande uitbreiding van Boven-Hardinxveld is geplakt. Dat stuk (wei)land was 10 morgens groot, ongeveer 8,54 hectare. Een morgen is een stuk land ter grootte van 0,85 ha. Als je momenteel in het kadaster kijkt, zie je dat nog best wat stukken grond die afmeting van 8.500 m² hebben. Die grootte geldt althans in onze omgeving, waar de Rijnlandse morgen wordt aangehouden; elders kunnen de afmetingen wat afwijken.

De benaming morgen komt van het feit dat dit stuk land van een zodanige grootte is dat het in één morgen (ochtend) kon worden geploegd. In het verleden waren er meer van dit soort benamingen. Zo kende men oppervlakteaanduidingen

als 'dagwerk' (0,68 ha), 'dagmaaiens' (0,6156 ha), 'koegang' (0,7349 ha) en een 'schemel gezaai' (0,0680). De Rijnlandse morgen was de meest voorkomende. Deze werd gebruikt in het hele westen van wat nu Nederland is, maar ook wel in het buitenland, bij voorbeeld in Pruisen.

Het aardige van dergelijke oude oppervlaktematen is de afhankelijkheid van subjectieve zaken. Want hoelang je doet over het ploegen van een stuk land van 0,85 ha is afhankelijk van hoe snel je gaat. Dat wordt

bepaald door de kracht en leeftijd van het dier dat voor de ploeg is gespannen, een paard of de os. Maar ook door de behendigheid van de boer 'die voortploegt', hoe vroeg in de morgen hij is begonnen, hoeveel rust hij (voor zichzelf of het trekdier) nam enzovoort.

Een dergelijke subjectiviteit zie je ook terug bij bepaalde lengtematen, zoals de duim, de voet en de el. Dat waren dan ook lengten die per streek (en van oorsprong zelfs per persoon) konden verschillen. Dat veranderde met de invoering van het metrieke stelsel, toen er werd overgegaan op de meter. Een meter van de juiste lengte werd toen in Parijs opgeslagen, in een klimatologisch niet beïnvloedbare ruimte, zodat de meter altijd een meter lang is gebleven. En daarbij aansluitend is de morgen nu gewoon 8.500 vierkante meter.

Dick de Jong

VERENIGING VRIENDEN VAN BOERDERIJ & ERF A-V:

A. Bassa, Hei- en Boeicop (voorzitter)
M.C. van Eldik, Goudriaan (secretaris)
J. Brandwijk, Brandwijk
N. Hakkesteeft, Groot-Ammers
J. van Vliet, Groot Ammers (penningmeester)

STICHTING BOERDERIJ & ERF A-V:

C. Bakker, Ameide (voorzitter)
M.C. van Eldik, Goudriaan (secretaris)
H. van der Wal, Streefkerk (penningmeester)
D.J. de Jong, Hardinxveld-Giessendam
A. Bassa, Hei- en Boeicop
S. van den Berg-Knuppe, Streefkerk

De vergaderingen worden ook bijgewoond door de werkgroepvoorzitters J. Bakker-van den Heerik (Brandwijk) en P.T. den Hertog (Vianen) en de bestuursleden van de Vereniging Vrienden van Boerderij & Erf.

COLOFON

ISSN 1568-9190
Uitgave Boerderij & Erf Alblasserwaard-Vijfheerenlanden
Eindredactie Dick de Jong
Illustraties Arie Bassa, Piet den Hertog, Dick de Jong, Frank Ruiter, Jan van Vliet en anderen
Redactieadres Buitendams 51,
3371 BA Hardinxveld-Giessendam,
djdejong@planet.nl